

Jubileji

Janko Pleterski – devetdesetletnik

So ljudje, ki jim leta ne načnejo ne njihove prodorne misli in ne hotenja uresničiti njeno izrazno moč. Oboje lahko občudujemo pri akad. prof. dr. Janku Pleterskem, ki je letošnjega 1. februarja dopolnil devetdeset let. Koliko je v teh letih ustvaril, kako je živel, smo v *Prispevkih* že pisali,¹ a ne še o času preteklih desetih let. To lahko s človeškim in zgodovinarskim veseljem storimo sedaj in obenem poudarimo, da je Janko Pleterski tudi v teh letih znova bistveno obogatil zgodovinski pogled na identitetno razsežnost slovenskega človeka. Nanjo je opozoril v razpravah, študijah ter simpozijjskih in drugih javnih nastopih, v katerih je posebno pozornost namenil različnim vidikom slovenske narodne problematike ter idejnopolitičnim odločitvam in vojaškimi dejanjem med drugo svetovno vojno. V tem zamahu je razčlenil obsežno knjigo pripomb Dušana Kermavnerja *Slovenska politika v letih 1879 do 1895* (Ljubljana 1966) k peti knjigi Ivana Prijatelja *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina: 1848–1895* (Ljubljana 1966), ki jih je, kot je poudaril, Kermavner pisal »tudi kot svojo lastno knjigo, kot svoj lastni zgodovinski prikaz«. Obenem se je še enkrat posvetil jugoslovanskemu vprašanju v zadnjih letih habsburške monarhije in Koroškemu plebiscitu leta 1920 (v samostojni knjižni enoti *Koroški plebiscit: poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu = Kärntner Volksabstimmung 1920: Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes Kärntner Volksabstimmung*. (Ljubljana 2003), spomnil na zgodovinski položaj Slovencev med drugo svetovno vojno in se posvetil vprašanju ljubljanskega škofa Rožmana v tem času. Ustavil se je tudi pri vprašanju ustavnega pojmovanja narodnih manjšin v jugoslovanski federaciji in sklepanju Mirovne pogodbe z Avstrijo po drugi svetovni vojni pod naslovom *Souveränität und ethnische Politik: Beiträge zur Geschichte der Slowenen in Österreich 1945–1976* (Klagenfurt = Celovec, Ljubljana: 2004) pa je objavil nemški prevod svoje knjige *Avstrija in njeni Slovenci 1945–1976* (Ljubljana 2000). Nadalje je opozoril na sporazumni revolucionarni značaj slovenske

¹ Jurij Perovšek: Janko Pleterski – sedemdesetletnik. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1993, št. 1–2, str. 221–225, isti: Janko Pleterski – osemdesetletnik. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2003, št. 1, str. 125–130. Isti avtor je v Delu pisal tudi o devetdesetletnici Janka Pleterskega. Gl. Jurij Perovšek: Akademik prof. dr. Janko Pleterski, 90-letnik. V: *Delo*, 21. 2. 1013, št. 43, str. 18.

osamosvojitve leta 1991 in se javno zavzel, da bi politika zgodovino (končno) prepuстила zgodovinarjem. Med njimi je kot soavtor filmskega portreta predstavil akad. prof. dr. Frana Zwittera (Ljubljana [2004]) in akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca (Letopis SAZU, 2006 in 2010). Ob tem je sodeloval še pri pripravi znanstvenega simpozija *Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja* (Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 4. in 5. 12. 2003) in bil pobudnik znanstvenega posveta *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941* (Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 7. in 8. 12. 2006) ter sourednik zbornika, ki je z enakim naslovom izšel naslednje leto. Leta 2005 je za svoje znanstveno delo dobil tudi mednarodno priznanje, saj ga je na »akademskem prazniku«, kot je zapisal rektor Univerze Alpe-Adria v Celovcu prof. dr. Günther Hödl, le-ta sprejela med svoje častne doktorje.

Že iz doslej povedanega vidimo, da se ustvarjalni okvir akad. Pleterskega v glavnem ni spremenil. In če se sedaj osredinimo na srčiko njegovega zdajšnjega znanstvenega, narodnega in državlanskega vznemirjanja, ki ga spremlja še iz prejšnjih življenjskih desetletij, lahko dodamo, da ga je akad. Pleterski tudi občutno poglobil. To dokazuje še eno njegovo veliko historiografsko delo *Pravica in moč za samoodločbo: med Metternichom in Badinterjem: študije, razgledi, preudarki iz petnajstletja po tretji odločitvi Slovencev* (Ljubljana 2008). Kot odgovor na nekatera zgodovinsko okrnjena postavljena vprašanja v naši družbi je nato v *Pravici in moči* preudarjene probleme razčlenil še v dveh, za kritičnega premišljevalca slovenstva neobhodnih zgodovinsko-filozofskih besedilih – *Preklicati revolucijo v slovenski zgodovini?* (Borec, 2011, št. 676/680, str. 8–55; Ljubljana 2012) in *Država dveh domovin*, objavljeno v tej številki *Prispevkov* str. 161–173; opozoriti moramo tudi vsebinsko vez med omenjenima besediloma – obsežna intervjuja v publikaciji *Recite mi Erna: izbor iz publicistike* (Celje 2010) in v *Mladini* 2. 7. 2012.

Janko Pleterski nas v *Pravici in moči* sooča z vrsto vprašanj in opozoril. Njihova osnova sta poudarek akad. prof. dr. Frana Zwittera, da zgodovinar zgodovini ne sme dajati lekcij, in avtorjev pristavek, da ji lahko le pomaga spregovoriti, če jo kdo hoče poslušati. (str. 469, 627) Zgodovina tudi ni isto kot sodni tribunal, njen namen in cilj kot stroke je preteklo dogajanje razumeti in razlagati, ne pa obsojati ali opravičevati. Zgodovinar, ki to hoče, mora z naporom svojega intelekta poleg vsega drugega izhajati iz spoznavanja subjektov zgodovine in njihovega ravnanja, in to od znotraj, od spoznavanja ravnanja iz njih samih. Ob tem je, razumljivo, nedopustna »samopostrežna uporaba« zgodovine – vzameš s police le tisto, kar potrebuješ. (str. 488, 656, 479)

Na zgornje metodološko načelo akad. Pleterski opozarja zlasti pri obravnavi dogajanja med drugo svetovno vojno na Slovenskem, ki mu je namenil glavnino *Pravice in moči*. Od druge zgodovinske problematike pa v njiju obravnava posamezna poglavja iz narodnopolitične zgodovine v avstrijski dobi in iz časa po drugi svetovni vojni. Omenimo naj opozorilo na netočne interpretacije Kozlerjeve brošure Program leve avstrijskega državnega zbora glede Slovenske in Italijanske Avstrije (1848) (brošura zagovarja oblikovanje slovenske federalne države od nemško-slovenske jezikovne meje do otokov Cres, obeh Lošinjev in Krka), opozorilo na izstopajoči strokovni

problem avstrijskega zgodovinopisja – nezmožnost upoštevati slovensko historiografijo – utemeljeno v kritični obravnavi del, ki so izšla v Avstriji ob 150. letnici marčne revolucije, in opozorilo na članek Petra Radicsa Ein »windisches« Reich, ki ga je dunajska *Die Reform* objavila leta 1870; Pleterski poudarja, da je bil Radics začetnik teze, pomembne za priznanje slovenske državnosti. V članku je namreč dokazoval, da lahko (majhen) narod, ki so ga v habsburški monarhiji šteli za nezgodovinskega in zato po historičnem načelu za neupravičenega do samostojne državnopravne individualnosti, doseže ali vsaj legitimno zahteva priznanje značaja zgodovinskega naroda, sklicujoč se na družbeno in državnopravno pomembna dejanja, storjena tudi v moderni zgodovini, ne le v starejši, vladarski. (str. 67)

Iz obdobja po drugi svetovni vojni iz *Pravice in moči* izstopajo poglavje o spomenici slovenskih koroških duhovnikov konferenci zunanjih ministrov v Moskvi leta 1947, v kateri so se podpisniki zavzeli za priključitev Koroške k Jugoslaviji, poudarek, da italijansko-slovenska potrditev Osima danes pomeni priznanje dejstva, da se vzhodno od Italije nikakor ne razprostira neko prosto deljivo ozemlje nedoločene primitivnega ljudstva, ampak je tu prostor povsem razločno in nedvoumno konstituiranega naroda Slovencev in slovenske države, (str. 628) ugotovitev, »da socializmu tudi zamisel samoupravljanja, ki dejansko ni bila presegla ravni režiranega uprizarjanja, nekakšnega 'igrokaza', ni mogla vrniti tiste demokratične utemeljenosti, brez katere noben družbeni napredek ni (več) mogoč«, (str. 647) in opozorilo, da se je v letih 1990–1991 Slovincem zgodila britanska »Glorious Revolution«, to je na temelju osnovnega pluralno političnega soglasja dosežena narodnodržavna samostojnost in odločitev za sprejetje gospodarskega in političnega sistema, ki se je uveljavil v Evropski zvezi. (str. 543, 550) Slovensko osamosvojitve leta 1991 Pleterski nasploh vidi kot eno od pomembnih dejanj evropskega razvoja. »V zgodovini moderne Evrope narodov je [namreč] Slovence treba videti kot najbolj tipičen primer naroda, ki se je oblikoval brez opore na podedovane državne strukture in brez t. i. zgodovinskega prava. Edini argument v njihovih rokah je bilo na začetku tisto, kar so njihovi nacionalistični zanikovalci posmehljivo imenovali 'Magna Charta neke slovnice'. Dokazovali so se z lastnim ljudskim in knjižnim jezikom in s temeljno kulturo, ustvarjeno v njem. Toda v 19. stoletju so njihova prizadevanja za enakopravnost pridobila jasne poteze in kakovost boja za pravico posameznika kot zavestnega pripadnika tega naroda. Rojstvo naroda, njegova emancipacija med drugimi narodi in končno mednarodno priznanje njegove neodvisne državnosti, četudi šele včeraj, zato pomeni posebno poglavje v zgodovini boja za človekove pravice na evropski celini. Dejstvo, da so Slovenci tej celini svoje vprašanje učinkovito postavili, in dejstvo, da so z družbeno močjo, ustvarjeno v stoletnem narodnem razvoju, končno dosegli njen priznavalni odgovor, pomeni morda njihov najtehtnejši prispevek k napredku in humanizaciji evropske civilizacije.« (str. 22) Zato morajo zgodovinarji pazljivo ravnati s slovensko zgodovino. Pospesevati morajo pripravljenost današnjih slovenskih ljudi, da svojo zgodovino sprejmejo kot svojo lastno, tudi najbolj boleče trenutke v njej, saj se brez svoje zgodovine ne morejo ne razumeti in ne identificirati ne pred seboj in ne pred svetom. Tako jim bo lažje tvorno živeti kot svobodna družba danes, da bi jim to razu-

mevanje zagotavljalo, da bodo tudi jutri zmogli preizkušnje prestajati tako, da bodo kot svobodna družba ostali in obstali še naprej. V tej bivanjski drži mora tako biti tudi prostor za priznavanje narodnega upora in revolucije, protirevolucije in kolaboracije med drugo svetovno vojno, saj je vse to bilo sestavni del življenja naroda in vse je danes sestavni del njegove zgodovine. (str. 551, 33)

In tu smo pri jedru historiografskega sporočila Pleterskega zadnjih desetih let. Jan-ko Pleterski ga razvije iz pojava dveh novih temeljnih slovenskih političnih blokov v letih pred drugo svetovno vojno. To nista več »stari in oguljeni klerikalno-liberalni strankarski duet«, pač pa pol slovenskega integralističnega katolicizma, ki hoče na temelju antikomunizma ob sebi in pod seboj zbrati vso slovensko desnico ter na novo sestavljeni slovenski sekularizacijski pol slovensko čutečih liberalnih demokratov, protifašističnih socialdemokratov, krščanskih socialistov in sploh kristjanov, ki ne pristajajo na integralizem. Ta pol, oblikovan po polomu slovenskega liberalizma in ob obnemoglosti slovenske socialne demokracije, se v duhu narodne obrambe zbira ob pobudi slovenske revolucionarne stranke, ki jo sprejema kot politično ali vsaj kot tehnično os. Prestrukturiranje slovenskega političnega prostora se dogaja »na eni strani brez načel-nega, na drugi pa brez realnega pričakovanja rešitev, ki bi jih prineslo mirno tekmo- vanje strank v demokraciji. Radikalizem obeh vodilnih političnih sil, vsake v svojem bloku, vodi k zaostrovanju političnih odnosov med njima v smeri skrajnosti.« (str. 210–211) Ko je z etnocidno okupacijo vojna zajela tudi Slovenijo, se je iz nje rodilo razmerje medsebojnega prepovedovanja, pri čemer je vsaka stran zase brezpogojno ter- jala ekskluzivnost v predstavljanju naroda in določanju ciljev njegovega vojskovanja. Pri tem protikomunistična stran ni pokazala lastnega prispevka v vojskovanju proti fašističnim napadalcem. Problem svoje udeležbe v vojni je večinoma podrejela izklju- čujočemu interesu univerzalne eshatološke doktrine in njene avtoritarne organizacije. V komunističnem hilizmu je videla le eshatološkega konkurenta – »peklenščka, ki ga je treba fanatično ubijati«. To se je ujemalo z njenim predmodernim stališčem, ki modernizma ni zavračalo šele »od razsvetljenstva naprej, ampak tudi že prav od huma- nizma in renesanse, kaj šele sodobni laicizem komunistov«. (str. 446, 498)

Pleterski nadaljuje, da voditelji SLS v domovini svojega strateškega načrta niso naslonili na misel o odporu naroda proti tistim, ki so mu stregli po življenju, pač pa na misel o državljskem obračunu s komunizmom doma. Tako je ravnala tudi ljubljanska škofija, ki ni upoštevala papeške omejitve protikomunističnega navodila okrožnice Divini redemptoris (1937) leta 1941 in je prezrla vatikanski molk o njej v naslednji vojnih letih; t. i. »modri molk Vatikan«, in povzročila skrb, da okrožnice ne bi izkoristili v izrabo katolištva za podporo »protiboljševiški križarski vojni«. (str. 307–308, 337, 519, 662–663) Ko so komunisti skupaj z OF nastopili kot organiza- torji narodovega odpora na celotnem slovenskem ozemlju in hitro postajali njegovi voditelji, so zato v ljubljanskem katoliškem vrhu, skladno s svojo atentistično opre- delitvijo imeli za nedopustno, da bi proti uspehu odpora OF iskali moči in politične potrditve v lastnem protiokupatorskem odporu, ki bi ga oni sami organizirali in sa- mostojno vodili. Za omejevanje vpliva OF in komunistov so našli rešitev v odločitvi, da se v okviru oboroženih okupatorskih sil podajo v vojaško kolaboracijo z njimi.

(str. 259, 253, 414–415, 436) To je bila »kolaboracija iz posebnih ideoloških nagibov, ki so v temelju celo nasprotni ideologiji fašizma oz. nacizma, a se z njo eksistenčno ujemajo v skrajno militantnem antikomunizmu, zaobljubljenem a priori in naprej za vse čase in za vse položaje ljudi in naroda«. (str. 452) Preraščanje slovenskega odpora v povezanost z revolucijo na podlagi enotnega in nerazdružljivega namena – boja proti okupatorjem in za narodno samoodločbo, presojano tudi z vidika ustreznosti družbeno revolucionarnemu programu komunistov, pa kolaboracije v narodu, ki ni hotel abdicirati, ne more utemeljiti. Pleterski opozarja, da je treba razlikovati med upravičenostjo protirevolucije in neupravičenostjo kolaboracije. Odločitev preprečiti revolucijo ni vprašljiva. Takšna odločitev tudi ni nezakonita, nelegitimna. Lahko celo obratno. Drugače pa je z odločitvijo uporabiti za svoj protirevolucionarni namen kolaboracijo. Protirevolucionarnost bi bila namreč mogoča tudi drugače – s takojšnjo in vztrajno navzočnostjo v odporu. Tako pa kolaboracija zaradi svoje anti-komunistične naravnosti ni postala nič lepšega, nič bolj upravičenega, protirevolucija pa s kolaboracijo nič uspešnejša. Kolaboracija s fašizmom v drugi svetovni vojni se ni mogla upravičiti s sklicevanjem na protirevolucionarni namen in je spodnesla tla protikomunistični protirevoluciji. Spodnesla je tudi razumevanje medsebojnega slovenskega spopada kot državljanske vojne. Kdo pa bi Nemcem »smel kaj črhiniti o državljanski vojni pod nemško oblastjo ali o revoluciji v njenem območju?« Gotovo pa je tudi »način partizanskega delovanja ustvarjal ugodna tla za nastope kolaboracije. Tu zgodovina ne molči in ne bo obmolknila. Toda partizani niso soodgovorni za to, da so se nekateri krogi odločili sodelovati s sovražnikom.« (str. 536–537, 453, 664, 549, 511)

Pleterski posebej opozarja, da je odporniško-revolucionarna stran, ki je bila med vojnim dogajanjem priznana s strani svetovne protifašistične koalicije in londonske kraljevske vlade, v letih 1941–1945 zdržema uresničevala slovensko državnost (SNOO, Kočevski zbor, SNOS, ajdovska vlada). Politični subjekti zunaj OF pa so se do »na begunskih kovčkih sedečega in še vedno pod nemško zaščito pred partizani zborujočega 'taborskega parlamenta'« državotvorni pobudi odrekli. (str. 487) A zborujoči na ljubljanskem Taboru so bili brez realne moči. Z zmago svetovnega in domačega narodnoosvobodilnega antifašizma in sočasnim ustoličenjem komunističnega despotskega družbenega podviga (str. 299) je slovenska državotvornost iz časa druge svetovne vojne dobila revolucionarni značaj. Vanj se je vpel tudi Kočevski Rog v federalni Sloveniji, pomor, ki so ga zmagovalci naložili na dušo celemu narodu. S tem slovensko zgodovino vojnih let 1941–1945, ki je narodu zagotovila jasno razpoznaven in enakovreden prostor med drugimi narodi, in ki bi mu lahko pomenila neizčrpen vir samozavesti, »bremenita dve neizbrisni, a vzročno druga z drugim povezani dejstvi. Na eni strani je dejstvo, da je hudodelstvo prostovoljnega sodelovanja v vojskovanju držav, ki so napadle narod Slovencev in njegovo zakonito državo, zagrešila nikoli poprej slutena množica storilcev, končno poraženih v domačem in svetovnem merilu, na drugi strani pa dejstvo, da je hudodelstvo zmagovalcev, zagrešeno proti človečnosti in narodu, na koncu terjalo nikoli poprej sluteno množico žrtev – Slovencev, ki so verjeli, da naroda niso izdali in da so za njihove usodne odločitve krivi Slovenci, verujoči v pooblastilo

zgodovine človeku samemu. Za vsako obeh dejstev je mogoče ugotoviti strukturno odgovorne dejavnike.« Tu Janko Pleterški zaokroži ključno sporočilo *Pravice in moč*: škoda, ki sta ju obe omenjeni dejstvi vsako s svoje strani povzročili narodu, ki je trpel v najtežji preizkušnji svojega obstoja, »nam nalaga, da se teh dveh krivd, ki narod še vedno obremenjujeta, zavemo in se ju zavedamo brez pridržkov, brez izključevanja dejstva, da sta se obe v zgodovini dogodili, pa četudi menimo, da se je ena zgodila zaradi pojava druge, in obratno.« (str. 669–670) In le en izhod je primeren za prihodnost. »Dejstvi obravnavati vsako zase in obe skupaj na način, ki ga je že ob začetku [20.] stoletja priporočil eden izmed slovenskih prerokov, Janez E. Krek (*Socializem*, 1901). Razlagati ju je potrebno in razložiti mogoče, opravičevati ju je pogubno, upravičiti nemogoče.« Ne gre namreč za simetrijo krivde in tudi ne za iskanje neke absurdne srednje resnice. »Nikogaršnjega hudodelstva ni mogoče upravičiti s hudodelstvom drugega. Povezano se ju da le razlagati.« Zato naj vsak »svoje vzame nase, za to svoje naj ne obtožuje drugih, pa imamo Slovenci upanje, da bomo kdaj res stopili v 'čisto in jasno ozračje prihodnosti', kakor si ga je želel Edvard Kocbek.« (str. 405, 514)

Janko Pleterški je v *Pravici in moči* dognana spoznanja povezal z vrsto relevantnih poglobitev iz svetovne zgodovinske literature in ustvaril delo širokega historičnega obzorja. Iz njega je domislil tudi svoje volilo – premislek *Preklicati revolucijo v slovenski zgodovini?* V njem ob glavnih poudarkih iz *Pravice in moči* pove, da je bil, odkar se je zavedel, da živi v svetu, »na strani revolucije. Še ko sem se v krčevinski šoli učil pisati, škripaje po skrilni tablici z ošiljenim kamenčkom, sem si želel, da v oguljenih klopeh med sošolci ne bi bilo takšnih s strganimi komolci na prekratkih rokavih, bleščočih od brisanja smrkavih nosov, in da med deklicami ne bi bilo podobnih, ki jim po dolgih svetlih kitah gomazijo uši. Da ne bi nikomur gledala lakota iz oči, da bi vsi imeli tudi svoj košček masla na kruhu, kot ga imam jaz.« (3, knjižna objava) Nato pa na revolucijo pogleda z očmi zgodovinarja. Spomni, da so revolucije sestavina zgodovinskega toka družbenega razvoja človeštva. »Toda sam tok zgodovine je nepovraten in ničesar dejansko že dogodenega iz njega ni mogoče več izključiti ne v posledicah ne v vzročni povezanosti. Izključevati oziroma preklicevati je mogoče ideje, ne storjenih dejanj.« Zato tudi revolucije na Slovenskem med drugo svetovno vojno iz zgodovinskega toka ni le mogoče kar izključiti, marveč je tudi ni smiselno kakorkoli zanikati, zavračati, obsojati in se za to truditi v celoti njenih nasledkov za danes in jutri. »Najbrž bi početi kaj takega res pomenilo delati za konec zgodovine, ali bolje, za njeno pokončanje, presekanje.« Pri tem seveda ostaja, da »zakonita, legalna, pravzaprav revolucija biti ne more. Dejansko pa je lahko upravičena po zgodovinskem toku, poteku, smeri rasti družbe, po neločljivosti te rasti od odnosov v njej.« Vpraša pa se lahko v svetu, kakšna so njena dejanja sama po sebi. Sicer pa je zgodovinsko bivanje revolucije naslednje: »Revolucije rastejo iz razmer in ustvarjajo nove in poprejšnje odrinejo v neponovljivo preteklost. Poleg novih ostajajo ali rastejo tudi problematične, ki terjajo nova odločanja za nove rešitve. Skoraj praviloma bremeni vse revolucije nasilje, ne le za odpravo starega, temveč tudi v zagatah ali razočaranjih pri ustvarjanju novega. Vse revolucije imajo svoj konec in pravzaprav je ravno to njihov smisel, ko se lotevajo tlakovanja bodoče poti.« (str. 19–21)

In kako je s koncem slovenske revolucije? Spočeta in donošena med drugo svetovno vojno in rojena po vojni zmagi Združenih narodov² se je slovenska revolucija v naslednjih desetletjih – poleg vseh grdobj, ki jih je prinašal sistem enostrankarstva v rokah komunistične stranke, tudi še potem, ko se je ta poskusila spremeniti v zvezo komunistov – kazala kot dogodeno življenje naroda, v dobrem in slabem, tja do svojega izteka z osamosvojitvijo Slovenije. (str. 25, 32, 26) Z zgodovinskim odhodom revolucije pa se je zgodila (tudi) resurekcija totalitarnega antikomunizma v drugi svetovni vojni. Ta temelji v prepričanju, da je bila druga vojna v končnem namenu vojna proti komunizmu in ne proti fašizmu, ki je bil pri tem le nekakšna kolateralna škodljivost. Antikomunizem nacizma oziroma fašizma in njunih zaveznikov naj bi bil torej v resnici daljnoviden prispevek ciljem Zahoda, kar naj bi dokazal padec berlinskega zidu leta 1989. Pleterski opozarja na nevzdržnost take teze, ki ukinja smiselnost svetovnega antifašizma in parlamentarno demokratično sistemsko kritiko realnega ali ideološkega komunizma, ter želi postaviti revolucijo iz slovenske zgodovine. (str. 36–38) Zagovarja celotnost zgodovine, sprejetje celotne slovenske zgodovinske dediščine, vsega, kar je v njej dobrega in slabega ter odgovornega za to celoto, in tako tudi umestitev revolucije v zavest o naši preteklosti. To seveda pomeni tudi načelno in določno zavrnitev po njej povzročene nasilja in zavezuje vse strani v narodu in državi, vsako zase in vse skupaj. Neomejena spoznavna kritičnost do vse zgodovinske dediščine, ne pa preklicavanje, izključevanje njenih prvin, je tudi v interesu države kot nadideološke, nadstrankarske in nadsistemske vrednote dolgega trajanja. Države zrastejo iz celotnega poteka zgodovine, tudi iz revolucij, če so se dogodile. In nikogar ni, »ki bi kaj plačal namesto nas in za nas. Seveda, če hočemo še biti.« Življenju ne smemo odrekati zmožnosti, da dobremu dodaja, zlo pa opušča ter ga s tem dejansko pusti za seboj. (str. 38–39, 41–42, 45–46)

Takšen naj bo po Janku Pleterskem smiseln konec slovenske revolucije. Prepričljivo pa ga je podkrepil takole: »Zgodovinarji se od Francozov nenehno učimo, kako neutrudno, na vedno nove načine, ne glede na to, ali jim gre za slavljenje ali pokopavanje, raziskujejo svojo revolucijo. Osvetlitve so pisane, kakor življenje samo. Toda v enem so si iskalci edini: nikomur več ne pride na misel, da bi jo iz življenja v zgodovini in iz njegovih sprememb izključil. Niti deklarativno. Če ne že prej, je s papežem Leonom XIII. stvaren zgodovinski odnos do revolucije zmogla tudi katoliška cerkev. Komaj eno samo stoletje je za to potrebovala. In njej je to naposled samo koristilo. Seveda, naša ni 'vélika francoska', je le slovenska, takšna, kakršna je bila. Drugačne nismo imeli. In tukaj je, pa naj piše o njej Tone Svetina ali Drago Jančar. Obema je ustvarjal en izziv.« (str. 46)

In tudi Janko Pleterski je v svojem jubilejnem letu srečal še en izziv. Ugotovitev, da je Slovenija država dveh domovin (Vlado Miheljak). Zato je v *Državi dveh domovin* zaobjel razmislek o vprašanju *revolucije in domovine*, ki ga ponuja spomin na slovenski nacionalni program zdaj že zgodovinske 57. številke *Nove revije*. Opozarja, da

² Pod tem imenom so se vse zavezniške države brezpogojno združile 1. januarja 1942 z izjavo v Washingtonu, izključujoč vsako, tudi delno kolaboracijo. – Pleterski, *Pravica in moč*, str. 504.

so njegovi tvorci »v svoji zagnanosti (...) prežagali slovensko zgodovino na dvoje, v zgodovino pred njimi in v zgodovino, ki so jo začenjali sami«. Izvrgli so »dokaz državotvorne zmoglosti ljudi, ki se je udejanjila v predhodni samoodločbi, v tisti, ki se je zgodila v letih druge svetovne vojne na slovenskih tleh. To izvrženje ni bilo samo zgodovinska pomota, to je bila konceptualna zmeta pobudnikov nove državotvorne volje.« Uveljavila je stališče, da tisto, kar se je zgodilo, ni pripadlo niti zgodovini, ki bi bila res naša, niti domovini, ki bi mogla biti res naša. Prava domovina naj bi namreč imela nov začetek zgodovine, kar je po omenjenem konceptu pomenilo, da je treba obenem z novo samoodločbo iz slovenske narodne zgodovine kot nezakonito izčrtati predhodno slovensko samoodločbo. »In to vbрызhati nazaj kot nekakšen rehabilitativni serum pod kožo svoje domovinske preteklosti.« Tako novorevijska ali druge tovrstne interpretacije samoodločbe iz leta 1945 ustvarjajo dve domovini v eni državi. A pogledati je treba drugače. Na način, kakor to zmorejo zgodovinski narodi, je treba preseči najglobljo razklanost Slovenije ne da bi hoteli izsiliti za vse obvezen odgovor na vprašanje, kdo vse je v preteklosti imel ali ni imel prav. Doumeti je torej treba, da ima svoje mesto v zgodovini vsak narodov emancipacijski dejavnik, vrednostno razumljen skozi njegovo ravnanje, ki je v različnih zgodovinskih položajih pogojevalo uresničenje temeljne pravice do samoodločbe. Slovenci so svojo zgodovinskost, svojo *pravico* in *moč* do samoodločbe uresničevali in dokazali pod političnim vodstvom popolnoma različnih sil. Leta 1918 pod vodstvom političnega katolicizma, leta 1945 v okviru OF pod vodstvom KPS, leta 1991 skozi silo politično različno usmerjenega ljudstva, željnega demokratičnih sprememb in odprtosti v svet. In ko je šlo za to, da ta prizna našo državno samostojnost, našo tretjo samoodločbo, se Badinterjeva komisija ni obremenjevala s presojanjem ne prve ne druge samoodločbe. Svoje sklepe je izpeljala iz državnopravnega stanja, opredeljenega v Ustavi SFRJ leta 1974, revolucij, ki so se dogodile v preteklosti pa ni v ničemer povezovala z upravičenostjo nacionalnih samoodločb, ne starih ne novih. »Republika Slovenija je mednarodno obveljala s svojo nerazžagano zgodovino.« To ne govori v prid preklica dotedanjih samoodločanj naroda in izčrtavanja njihovih udejanjanj iz zgodovine. Končno je treba sprejeti dediščino zgodovine, dediščino svojih treh samoodločb, dediščino njihove ljudske moči. »Hvala! poreče ob sprejemu domovinske dediščine, kdor je po srcu in umu cesarost, kdor le minister, pa nič.«

In to je drugo volilo akad. prof. dr. Janka Pleterskega iz zadnjih desetih let. Doseči narodovo zgodovinsko zrelost in v zavesti njegove zgodovinski celosti zaživeti v eni, skupni, slovenski domovini. To volilo je med nas prišlo pravi čas, saj smo danes priča vse večjemu vrednostno eksistencialnemu sesedanju na Slovenskem. Janko Pleterski ga je zadržal v njegovi zgodovinski vsebini. K temu ga je vodilo njegovo še vedno živo in prizadeto spremljanje dogajanja v naši družbi, ki ga ocenjuje s svojim velikanskim zgodovinskim znanjem in dragoceno življenjsko izkušnjo. Zgodovinar in človek Janko Pleterski se ne zaustavlja.

Janko, kot mu pravimo njegovi (tudi mlajši) kolegi in prijatelji, danes živi v Domu starejših občanov v Novih Fužinah v Ljubljani. Tja se je leta 2009 preselil s svojo ženo Majdo, ko sta ocenila, da je zanju najbolj prikladna selitev v ta prijazni in

moderni Dom. V njem sta skupaj živela do leta 2011, ko je v Domu ostal sam. Janko je svojo prijazno, požrtvovalno in do vseh prizanesljivo »Majdko«, ki mu je skozi vsa leta stala ob strani v njegovih raziskovalnih dejanjih, imel na svoj tihi, a prepoznavni način, neizmerno rad. To je lahko videl vsakdo, ki ju je obiskal v njunem domu v Ljubljani in Strahomerju pod Krimom. In nato v Domu v Novih Fužinah. Z izgubo se je soočil sam in s svojo drugo družico – zgodovino v njeni dogodenosti in sedanjem dogajanju. Ob tem so ga spremljali in ga spremljajo njegovi najbližji. Z njimi pa smo bodisi pri zgodovinarskem ustvarjanju bodisi v osebnem stiku tudi tisti, ki smo se z Jankom srečali in ga spoznali iz drugega življenjskega položaja. In ob visokem jubileju akad. prof. dr. Janku Pleterskemu želimo še naprej živega duhá, dobrega zdravja in osrčujoče zavesti o dejavnem pripadanju svojim temeljnim življenjskim opredelitvam.

Jurij Perovšek